

Lietuvos narystės Europos Sąjungoje ekonominiai kriterijai ir jų tenkinimo perspektyvos

Albertas Šimėnas

socialinių mokslų daktaras

Lietuvos Respublikos Seimo Ekonomikos komitetas

tel. (370 2) 61 90 89, faksas (370 2) 62 64 77

Lietuvos įsitraukimas į Europos Sąjungos (ES) politinę ir ekonominę erdvę yra būtina sąlyga tinkamai įgyvendinti Lietuvos žmonių siekį – gyventi saugiai, turėti sąlygas siekti gerovės, naudotis visuotinai pripažintomis žmogaus teisėmis. Todėl 1995 metų pabaigoje Lietuva įteikė Europos Tarybai prašymą priimti ją į Europos Sąjungą.

Europos Komisija, vadovaudamasi Europos Sąjungos Ministrų tarybos Kopenhagoje 1993 metais nustatytais kriterijais ir Lietuvos pateikta informacija apie reformų eigą, parengė nuomonę apie Lietuvos politinę, teisinę ir ekonominę būklę ir nubrėžė strategines reformų kryptys [1].

Komisijos išvadose pabrėžiama:

a) Lietuvai būdingi demokratiškos valstybės, turinčios stabilias institucijas, užtikrinančias teisės viešpatavimą, žmogaus teises ir pagarbą mažumoms bei jų apsaugą, bruožai;

b) Lietuva padarė nemažą pažangą, kurdamą rinkos ekonomiką, tačiau per vidutinį laikotarpį susidurtų su didelėmis problemomis dėl konkurencijos spaudimo ir Sąjungoje veikiančių rinkos dėsnių;

c) Lietuva, įdėjusi daugiau pastangų, turėtų sugebėti per vidutinį laikotarpį visomis teisėmis dalyvauti bendrojoje rinkoje.

Europos Komisijai paskelbus išvadą, kad Lietuvoje padaryta pažanga yra nepakankama, Lietuva nepateko į pirmąją grupę šalių, kurioms,

remiantis 1997 metų Europos Tarybos Liuksemburge sprendimu, buvo pasiūlyta 1998 pradėti derybas dėl jų narystės ES. Narystės ES atitolinimą lėmė rinkos santykių ir ūkio būklės įvertinimas, atskleidęs žymų Lietuvos atsilikimą nuo ES šalims keliamų reikalavimų.

Europos Komisija, vertindama ūkio reformų eigą Lietuvoje, daugiausia esminių pastabų pateikė dėl įmonių, bankų, energetikos, žemės ūkio sektorių ir valstybės finansų.

Įmonių sektoriaus stiprinimas. Europos Komisija pažymėjo, kad pagrindinės įmonių sektoriaus problemos yra: santykiškai silpnas privatus sektorius, lėta privatizacija už pinigų, atsilikimas privatizuojant stambias įmones, mažos užsienio investicijos ir silpnas įmonių bankroto teisinis mechanizmas [1].

1996–1997 metais privačiame sektoriuje sukurta apie 70 procentų BVP ir tik apie 30 procentų BVP sukurta valstybei priklausančiose stambiose ūkio infrastruktūros įmonėse [12]. Dabar dominuojanti privataus sektoriaus padėtis Lietuvos ūkyje nekelia abejonių. ES ekspertai, akcentuodami privataus sektoriaus silpnumą, matyt, turėjo omenyje ne šio sektoriaus lyginamąjį svorį šalies ūkyje, o bendrą tiek privataus, tiek ir valstybinio sektoriaus įmonių būklę. Sudėtingą įmonių būklę rodo dideli ir nemažėjantys jų tarpusavio įsiskolinimai, kurie 1997 metų pabaigoje siekė apie 4 mlrd. Lt, arba beveik 11 procentų BVP [13]. Stabilių produkcijos realizavimo rinkų stoka, ribotos finansinės gamybos modernizavimo, kartu ir produkcijos konkurencingumo didinimo galimybės, nuolat didėjantis užsienio įmonių konkurencinis spaudimas daugeliui Lietuvos įmonių nežada didesnio jų būklės pagerėjimo artimiausioje perspektyvoje.

Sudėtinga įmonių finansinė būklė verčia jas skolintis iš bankų lėšas, reikalingas pirmiausiai apyvartinių lėšų stygiui kompensuoti. Kreditų teikimas silpnoms įmonėms tiesiogiai susijęs su didesne rizika ir tai atitinkamai didina palūkanas už teikiamus kreditus. Palūkanų didėjimą skatina ir didžiulė kreditų paklausa. 1997 metais palūkanos už kreditus siekė 15–18 procentų [5]. Didelės palūkanos mažina įmonėms tenkančių pajamų dalį ir kartu silpnina jų konkurencingumą.

Ekonominės sienos su Vakarų šalimis liberalizavimas sudarė vartojimo reikmenų ir paslaugų kainų išsilyginimo prielaidas. Tai neišvengiamai verčia Vyriausybę ir įmones didinti atlyginimus ir socialines išmokas. Dėl šių objektyvių priežasčių Lietuvos įmonės konkurencinėje kovoje su užsienio įmonėmis pamažu praranda pagrindinį savo kozirį – santykiškai mažesnes išlaidas darbo užmokesčiui.

Pagrindinis kriterijus, lemiantis Lietuvos įstojimo į ES trukmę, būtent ir yra Lietuvos įmonių sutvirtėjimas tiek, kad jos būtų pajėgios konkuruoti ne tik Lietuvos, bet ir ES bei kitose rinkose. Tam reikalingas pasirengimo narystei ES laikotarpis, kurio metu turi aktyviai veikti pačios įmonės ir valdžios struktūros.

Pirmiausia turi būti vykdoma aktyvi įmonių restruktūrinimo politika. Neperspektyvių įmonių vegetavimas labai brangiai kainuoja: didėja jų įsiskolinimai valstybei, darbuotojams, bankams ir kitiems kreditoriams. Įmonės, neturinčios realių šaltinių skoloms padengti, tuo labiau jų neturės ir ateityje. Tokių įmonių skolų našta anksčiau ar vėliau atiteks kreditoriams. Šios problemos sprendimo atitolinimas tik dar labiau didina jos mastą. Todėl Vyriausybė privalo siekti, kad kuo greičiau negyvybingoms, perspektyvų neturinčioms įmonėms būtų keliamos bankroto bylos. Lygia greta turi būti vykdoma naujų darbo vietų kūrimo programa. Tam tikslui Vyriausybė turi iš esmės pagerinti teisinės ir ekonomines smulkaus ir vidutinio verslo plėtros sąlygas. Negyvybingų įmonių problema, nepaisant visų sunkių jos socialinių padarinių, turi būti išspręsta ne ilgiau kaip per vienus metus.

Finansiškai stabilų įmonių dominavimas sumažins kreditų riziką ir paskatins palūkanų už kreditus mažėjimą. Kreditų pasiūlai padidinti ir valstybės finansiniams įsipareigojimams sumažinti Vyriausybei reikia atsisakyti lėšų skolinimosi biudžeto reikmėms didinimo politikos ir jau artimiausiais metais pereiti prie nedeficitinio biudžeto. Komeraciniai bankai turi būti skatinami pereiti prie diferencijuotos palūkanų už kreditus nustatymo ir pačių kreditų skyrimo politikos vadovaujantis ūkio subjektų ekonominės būklės stabilumu. Bankų marža už teikiamus kreditus turi būti sumažinta iki ES šalyse taikomų standartų. Palūkanų už banko

kreditus sumažėjimas iki ES šalyse esančio jų lygio yra būtina įmonių sektoriaus sutvirtėjimo sąlyga. Koordinuotomis Vyriausybės, Seimo, Lietuvos banko ir pačių komercinių bankų pastangomis šis tikslas gali ir turi būti pasiektas ne vėliau kaip iki 2000 metų.

Iki tikrosios narystės ES Lietuvos dar laukia pakankamai ilgas pereinamasis periodas. Skubotas ekonominės sienos su ES visiškas liberalizavimas dėl silpno Lietuvos įmonių konkurencingumo daugeliui jų taptų tiesiog katastrofa. Pereinamuoju laikotarpiu Vyriausybės laukia itin sudėtingas uždavinys: pasirinkti ir vykdyti tokią ekonominės sienos su ES liberalizavimo politiką, kuri leistų nuolat didinti konkurencinį spaudimą Lietuvos įmonėms taip, kad absoliuti dauguma perspektyvių ir energingai veikiančių įmonių sugebėtų jį atlaikyti. Šio uždavinio sprendimą ypač apsunkins tai, kad centrinės ES institucijos griežtai reikalauja panaikinti bet kokius prekių, paslaugų, kapitalo laisvo judėjimo ribojimus [1, 8].

Įmonių veiklos stabilumui labai svarbu užtikrinti jų tarpusavio įsipareigojimų vykdymo garantijas. Tam reikia įmonių veiklos ir jų finansinės būklės skaidrumo, operatyviai nagrinėti finansines tarpusavio pretenzijas ir spręsti jas teisinėse institucijose, efektyviai vykdyti šių institucijų sprendimus. Šių problemų sprendimas ir jo terminai yra visiška Vyriausybės, Seimo ir Prezidento kompetencija.

Tinkama teisinė ūkinės veiklos apsauga, stabili ūkinė aplinka, ES standartais besivadovaujantys komerciniai bankai – būtina netiesioginių bei tiesioginių užsienio investicijų ir pirmiausia investicijų iš ES pritraukimo sąlyga. Todėl didesnių užsienio investicijų į ūkio sektorių ir jų teikiamo efekto galima tikėtis ne anksčiau kaip 2001–2003 metais.

Kryptinga įmonių sektoriaus stiprinimo politika gali duoti pageidaujamą rezultatą po 5–8 metų. Įmonių sektoriaus raidos prognozės leidžia teigti, kad visoms kitoms sąlygoms esant palankioms Lietuva turi realių galimybių tapti ES nare ne anksčiau kaip 2006–2008 metais.

Privataus sektoriaus plėtra. Strateginis valstybės ūkio politikos tikslas reformų pradžioje (1991–1994 metais) buvo sparčiai suformuoti privačių sektorių, perduoti į jo rankas pirmiausiai smulkias ir vidutinio dydžio paslaugų, pramonės, transporto, statybos ir statybos industrijos įmones

ir sudaryti sąlygas privatiems ūkiams steigti žemės ūkyje. Iki įmonių veiklą reglamentuojančios teisinės sistemos, tenkinančios rinkos ekonomikos reikalavimus, įsigaliojimo bei patikimos finansų, bankų sistemos sukūrimo tikėtis solidžių užsienio investuotojų aktyvumo privatizuojant valstybines įmones buvo nerealu. Dėl šių priežasčių pirmu privataus sektoriaus Lietuvoje formavimosi etapu (1991–1995 metais) užsienio investuotojai turėjo santykiškai nedidelę įtaką [16].

Masinis valstybinių įmonių privatizavimas Lietuvoje prasidėjo 1991 metų pabaigoje. Finansiniai išteklių, kuriais tuo metu disponavo gyventojai ir intensyviai besisteigiančios smulkios privačios įmonės, buvo išskaidyti ir aiškiai nepakankami, kad būtų galima vykdyti komercinių valstybinio turto privatizavimą. Didesnėmis santaupomis, kurias buvo galima įsigyti tik pažeidžiant iki tol galiojusius įstatymus, Lietuvoje disponavo tik pavieniai asmenys. Tbkėmis sąlygomis privatizacija už pinigus būtų ne tik ribojusi privataus sektoriaus formavimo spartą, bet ir sukėlus socialinę įtampą. Iki 1992 metų pabaigos Lietuva buvo sparčiai nuvertėjančio rublio zonoje. Valstybinio turto pardavimas už bevečius rublius ir jų kaupimas kiek didesnės ekonominės prasmės neturėjo. Todėl buvo pasirinkta privatizavimo už investicinius čekius politika ir būtent tokiu būdu Lietuvoje suformuotas privatus ūkio sektorius [16].

Masinės privatizacijos metu buvo privatizuojamos daugiausiai smulkios ir vidutinės įmonės. Stambios, efektyviai veikiančios įmonės buvo paliktos antram privatizavimo etapui, kurio pradžią galima sieti su 1997 metais priimtu nauju Valstybės ir savivaldybių turto komercinio privatizavimo įstatymu. Svarbu, kad antras privatizavimo etapas prasidėjo tada, kai jau buvo suformuotos minimaliai būtinos teisinės ir ekonominės sąlygos, reikalingos sėkmingai stambių užsienio investuotojų veiklai. Taigi tik visapusiškai pasirengusi ir įgijusi įmonių privatizavimo patirtį, Lietuva paskelbė stambių, strategiškai svarbių objektų komercinio privatizavimo pradžią. Į privatizavimo programą buvo įtraukta AB „Lietuvos telekomas“, AB „Mažeikių nafta“, Klaipėdos uosto įmonės, AB „Lietuvos avialinijos“.

Atsisiųskius skuboto strateginių ūkio objektų išpardavimo, pagrįstai tikimasi parduoti juos solidiems investuotojams, kurie būtų pajėgūs pervertinti privatizuotas įmones pagal šiuolaikinius reikalavimus ir užtikrinti jų konkurencingumą.

Antru valstybinio turto komercinio privatizavimo etapu galima išskirti šias pagrindines problemas: racionalios atskirų objektų privatizavimo strategijos parengimas, įmonių potencialių pirkėjų interesų ir galimybių įvertinimas, pirkėjų įsipareigojimų vykdymo bei privačiam sektoriui perduotų natūralių monopolijų veiklos minimaliai būtinos valstybinės kontrolės užtikrinimas.

Antras valstybinio turto privatizavimo etapas turi būti užbaigtas iki 2001 metų ir kartu iš esmės baigtas valstybei priklausantių įmonių perdavimas privačiam sektoriui.

Įmonių bankroto mechanizmo tobulinimas. ES institucijų akcentuotas silpnas teisinis bankroto procedūrų reglamentavimas iš tiesų buvo viena silpniausių ūkio reformos grandžių. Bene didžiausias iki 1997 metų pabaigos galiojusio Bankroto įstatymo trūkumas buvo tas, kad įkeitimu užtikrinti kreditorių reikalavimai buvo tenkinami pirmąja eile kartu su reikalavimais, kylančiais iš darbo teisinių santykių. Todėl turto įkeitimas iš esmės buvo praradęs savo prasmę. Bankų ir kredito gavėjų sutartys faktiškai buvo formalus, neturintis jokių tvirtesnių vykdymo garantijų dokumentas. Tai labai prisidėjo prie 1995 metų bankų krizės, dėl kurios ūkio subjektai, gyventojai ir net valdžios institucijos prarado didelę dalį savo indėlių. Lietuvos komerciniai bankai, nebūdami užtikrinti, kad pavyks atgauti pinigus iš įkeisto turto, savo riziką kompensavo santykiškai didesnės vertės įkeistu turto ir didesnėmis palūkanomis. Šią kompensaciją turėjo mokėti paskolų gavėjai – įmonės, gyventojai, valdžios institucijos. Tai, kad pagal įstatymą kreditoriai, kurių reikalavimai užtikrinti įkeitimu, buvo vienoje eilėje su kitais kreditoriais, buvo viena pagrindinių priežasčių, stabdančių užsienio bankų padalinių steigimąsi.

1997 metais priimtas naujasis Įmonių bankroto įstatymas nustatė, kad užtikrinti įkeitimu kreditorių reikalavimai tenkinami nepriklausomai nuo kitų kreditorių. Tai vadinamasis „nulinės“ eilės principas, tai-

komas daugelyje ES šalių. Kai kuriose šalyse įkeistas turtas net neišskaitomas į bendrą bankroto turto apimtį ir kreditoriai, kurių reikalavimai užtikrinti įkeitimu, neturi teisės balsuoti kreditorių susirinkime (pvz., Vokietijos bankroto įstatymas).

Naujo įmonių bankroto įstatymo, atitinkančio ES direktyvas bei ES šalių patirtį, įsigaliojimas pašalino didelę įmonių veiklą reglamentuojančių teisės aktų sistemos spragą, kartu sumažino barjerus, skiriančius Lietuvą nuo ES.

Bankų ir finansų sektoriaus plėtra. Bene didžiausią ES susirūpinimą sukėlė Lietuvos bankų sektoriaus padėtis. EK išvadose pabrėžiama: „Lietuvos bankininkystės sistema tebėra trapi: daugumai bankų trūksta kapitalo ir jiems vis dar priklauso neveikiančios paskolos“ [1].

Didesnių ar mažesnių bankų sektoriaus krizių įvyko beveik visose ES narystės siekiančiose šalyse. 1995 metų pabaigoje Lietuvos bankui paskelbus moratoriumą dviem komerciniams bankams, kurie tuo metu turėjo 17 procentų veikiančių bankų aktyvų, buvo kilę tam tikrų bankininkystės problemų, tačiau jos neperaugo į bankų krizę ir labai didėlės įtakos ūkio raidai neturėjo. (1996 metais BVP išaugo 4,2 procento.) EK rengdama išvadą apie Lietuvos bankų sektorių rėmėsi būtent šio laikotarpio duomenimis.

Bankų ir pinigų reformos pirmu etapu buvo keliami šie pagrindiniai uždaviniai: atskirti Lietuvos bankus nuo TSRS bankų sistemos ir sukurti savarankišką dvipakopę Lietuvos bankų sistemą su centriniu banku priešakyje; laiduoti komercinių bankų veiklos stabilumą ir patikimumą; įvesti nacionalinius pinigus ir vykdyti nuoseklią, ūkio interesus atitinkančią pinigų politiką. Šio sektoriaus reformos vyko itin sunkiai [16].

1996–1997 metais įvyko ženklių bankų sektoriaus pokyčių. Bankų disponuojamas turtas vien tik per 1997 metų pirmą pusmetį padidėjo 5 procentais, bendra indėlių suma – 15 procentų, Lietuvos banko konvertuojamos valiutos atsargos – 18,8 proc. [2].

Lietuvos bankas orientavo komercinius bankus į kapitalo didinimą, pareikalavo iki 1998 metų sausio 1 dienos sukaupti ne mažesnę kaip 5 mln. ECU pagrindinį kapitalą. (Toks normatyvas kredito įstaigoms nu-

matytas ES direktyvose.) Įgyvendinant ES direktyvų komerciniams bankams dėl nuosavų lėšų, dėl mokumo nuostatas nuo 1996 metų pabaigos nustatytos naujos kapitalo pakankamumo skaičiavimo taisyklės ir įvesti griežti komercinių bankų veiklos kontrolės reikalavimai. Jau 1997 metais kapitalo pakankamumo ir maksimalios paskolos vienam skolininkui normatyvai visiškai atitiko ES direktyvų reikalavimus [3].

Iki 1995 metų susikaupusioms blogų paskolų problemoms spręsti buvo pradėtas stambiausių probleminių komercinių bankų restruktūrinimas. Įsteigta blogų paskolų valdymo bendrovė, kuriai komerciniai bankai nustatyta tvarka perdavė blogas paskolas ir kartu užsitikrino savo veiklos patikimumą. 1997 metais blogų paskolų lyginamoji dalis sumažėjo beveik 12 procentų.

Lietuvos bankas 1997 metų pradžioje patvirtino pinigų politikos programą, tiesiogiai susietą su Lietuvos bankų sistemos integracija į ES sistemą [3]. Programoje rašoma: „Lietuvos banko misija – leisti Lietuvos Respublikos pinigų ir siekti jų stabilumo, vykdant visas centrinio banko funkcijas ir naudojant įvairias pinigų politikos priemones; užtikrinti efektyvų bei patikimą pinigų, kredito ir atsiskaitymų sistemos funkcionavimą.“ Programoje numatytas nuoseklus Valiutų valdybos reformavimas ir perėjimas prie lito kurso perorientavimo politikos, atsižvelgiant į ES valiutinės integracijos procesą ir aktyvų Lietuvos dalyvavimą jame. Programoje numatyta, kad 2000 metų pabaigoje Lietuvos pinigų ir finansų politika jau turėtų atitikti Europos valiutų sąjungos narystės reikalavimus.

Lietuvos integracijai į ES būtina įvykdyti Europos Bendrijos sutartyje numatytus Europos pinigų sąjungos (EPS) kriterijus [7]:

a) vidutinis infliacijos tempas per vienus metus negali būti didesnis kaip 1,5 punkto už trijų geriausių rodiklius turinčių valstybių narių infliacijos tempus;

b) valstybės biudžeto deficito ir BVP santykis negali būti didesnis kaip 3 procentai, arba šio lygio viršijimas yra tik laikinas ir išimtinis, o santykis yra artimas nurodytam lygiui;

c) vyriausybės skolos ir BVP santykis negali būti didesnis kaip 60 procentų;

d) mažiausiai dvejus metus iki studama į EPS valstybė narė negali būti devalvavusi savo valiutos kurso bet kurios kitos valstybės narės valiutos atžvilgiu;

e) vienus metus iki stojimo į ES valstybė narė privalo turėti tokią vidutinę nominaliąją palūkanų normą, kuri būtų ne daugiau kaip 2 procentais didesnė už trijų valstybių narių, turinčių mažiausią infliaciją, palūkanų normas.

Lietuva 1997 metais tenkino b, c ir d kriterijus, tačiau a ir ypač e kriterijų tenkinimo perspektyvos nebuvo pakankamai aiškios. (Infliacija 1997 metų spalio 1 dieną siekė 6,8 procento, o palūkanos už banko kreditus pagal jų trukmę svyravo nuo 13 iki 15 procentų [5].) Esant tinkamai Vyriausybės ir Lietuvos banko politikai galima tikėtis, kad a ir e kriterijai iki 2001 metų gali būti įvykdyti. Labai svarbu, kad šiuo laikotarpiu nebūtų pažeistas b, c ir d kriterijų vykdymas.

Integracija į ES reikalauja sukurti bendrą ir tobulą finansų rinką, apimančią bankų, vertybinių popierių ir draudimo sektorius.

Tik 1996 metų pradžioje buvo priimtas Vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymas ir kartu padėtas teisinis vertybinių popierių rinkos funkcionavimo pamatas. Tų pačių metų viduryje buvo suformuota Seimui atskaitinga Vertybinių popierių komisija. 1996 metais pirmą kartą užsienyje buvo sėkmingai išplatinti dviejų Lietuvos įmonių išleisti tarptautiniai depozitoriumo sertifikatai. Nacionalinės vertybinių popierių biržos apyvarta 1996 metais siekė 506,6 mln. Lt, arba 1,6 procento BVP [11]. Vertybinių popierių rinkoje daugumą sudarė Vyriausybės vertybiniai popieriai. Tai rodo esant palyginti silpną Lietuvos vertybinių popierių rinką.

1997 metais draudimo sektoriuje dominavo valstybinis socialinis draudimas. Dar nebuvo sukurti ir neveikė privatūs pensijų, sveikatos draudimo fondai. Labai silpnas draudimo sektorius gerokai atsiliko nuo ES šalių standartų.

Draudimo ir ypač vertybinių popierių sektorių tolesnė raida tiesiogiai susijusi su įmonių sektoriaus stiprėjimu. Esminių kokybinių pokyčių bendros Lietuvos finansų rinkos sutvirtėjimo ir plėtros požiūriu galima tikėtis 2001–2003 metais.

Energetikos sektorius. Europos Komisija nurodė tokias Lietuvos energetikos sektoriaus problemas: žemas energetikos sektoriaus efektyvumas, šio sektoriaus priklausomumas nuo Rusijos energetikos sistemos ir jos nesusietumas su ES šalių energetikos sistema, Ignalinos AE veiklos saugumo užtikrinimas ir elektrinės uždarymas [1].

Šalyje 1996 metais pirminės energijos sąnaudos buvo 9,98 Mtnė. Palyginti su 1994 metais, jos padidėjo 23 procentais, tačiau sudarė tik 54 procentus 1991 metų lygio. Elektros energijos buvo pagaminta 16,8 GWh, palyginti su 29,4 GWh 1991 metais. Vidutinis visų šalies elektrinių galios koeficientas siekė tik 33,1 procento [6].

Perteklinis energetikos sektoriaus pajėgumas lėmė santykiškai žemą jo efektyvumą. Jis gali būti efektyviai panaudojamas tik esant elektros energijos realizavimo rinkoms. Vyriausybė deda pastangas kuo sparčiau pradėti vykdyti Lietuvos elektros tiekimo linijų sujungimo su Vakarų Europos linijomis projektą. 1998–1999 metais planuojama baigti Būtingės naftos terminalo ir produktotiekio statybą ir sudaryti kokybiškai naujas sąlygas Mažeikių naftos perdirbimo įmonės (vienintelės Baltijos šalyse) veiklai. Tokiu būdu Lietuva numato susieti savo energetikos sistemą su ES ir išvengti esamo energetikos ūkio monopolinio priklausomumo nuo Rusijos. Energetikos sektorius 2006–2008 metais Lietuvai stojant į ES jau neturėtų kelti didesnių problemų.

Ignalinos atominės elektrinės saugumo užtikrinimo problemos neturėtų būti siejamos su Lietuvos stojimo į ES problemomis. ES interesai reikalauja skirti reikiamą dėmesį šios jėgainės problemoms net ir atidėjus Lietuvos stojimo į ES terminus [4].

Agrarinio sektoriaus problemos. Vertindama padėtį žemės ūkyje EK akcentavo, kad žemės ūkis Lietuvoje visada buvo svarbiausias sektorius, o šio sektoriaus reformų eigą stabdo neišspręstas žemės nuosavybės klausimas, perteklinis žemės ūkio produkcijos perdirbimo pramonės pajėgumas [1].

Lietuvos integruojantis į ES daugiausia problemų kelia būtent agrarinis sektorius: beveik nepradėta žemės reforma, didelis gyventojų už-

imtumas žemės ūkyje, žemas darbo našumas ir kartu nepakankamas žemės ūkio produkcijos konkurencingumas.

Tik 1997 metais buvo priimtas ir įsigaliojo naujas Piliesčių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymas, pašalinęs buvusius teisinius neaiškumus dėl žemės, miškų, ūkinės-komercinės paskirties pastatų ir gyvenamųjų namų nuosavybės. Kartu buvo padėti būtini žemės reformos pagrindai. Reforma truks ne mažiau kaip 3–5 metus. Taigi tik 2001–2003 metais Lietuvoje bus baigtas tinkamų sąlygų žemės rinkai formavimas.

Žemės ūkio ir miškų sektoriuje 1996 metais buvo sukurta 11,4 procento BVP, tuo tarpu ES šalyse agrarinio sektoriaus sukurta BVP nesiekia ir 3 procentų [8, 12]. Nors šis sektorius ūkiniu požiūriu Lietuvai yra svarbus, tačiau nėra svarbiausias. Didžiausią problemą kelia ne tiek santykiškai didelė agrarinio sektoriaus sukuriama BVP dalis, kiek šiame sektoriuje dirbančių gyventojų socialinės problemos.

Nepaisant palyginti labai didelio dirbančiųjų Lietuvos kaime skaičiaus, stambių pramonės įmonių nuosmukis miestuose 1991–1996 metais sąlygojo tolesnį užimtumo agrariniame sektoriuje didėjimą, kuris laikotarpio pabaigoje buvo 24,1 procento [12]. Tuo tarpu ES šalyse šis rodiklis sudaro mažiau kaip 6 procentus [8]. Absoliuti dauguma agrarinio sektoriaus dirbančiųjų yra vyresnio amžiaus, neaukštos kvalifikacijos ir todėl yra mažai mobilūs. Galima teigti, kad, nepaisant numatomos smulkaus ir vidutinio verslo plėtros kaimo vietovėse, užimtumas Lietuvos agrariniame sektoriuje 2006–2008 metais bus ne mažiau kaip du kartus didesnis už ES.

1997 metais Lietuvoje buvo 342,7 tūkst. smulkių gyventojų ūkių, kurių vidutinis dydis 2,2 ha [8]. Tokiuose ūkiuose užimti paprastai vyresnio amžiaus žmonės. Šių ūkių skaičius mažės tik kartu su natūraliu gyventojų kaimo vietovėse skaičiumi. Todėl Lietuvai stojant į ES dar išliks daug nenašių ūkių, reikalingų tam tikrai socialinei žmonių grupei gyvenimo minimumui užtikrinti.

Europos Komisijos duomenimis, bendros žemės ūkio produkcijos kiekis, tenkantis vienam dirbančiajam, 1994 metais Lietuvoje siekė 753 ECU ir buvo daugiau kaip 30 kartų mažesnis negu Europos Sąjungos

šalyse [8]. Tuo tarpu žemės ūkio produkcijos supirkimo kainų skirtumai buvo gerokai mažesni. Pavyzdžiui, 1994 metais galvijų supirkimo kaina už 1 toną Lietuvoje buvo 378 ECU, o pasaulinė kaina 1276 ECU, kiaulienos atitinkamai – 812 ECU ir 743 ECU, pieno – 63 ECU ir 172 ECU, miežių – 46 ECU ir 98 ECU [8]. Žemės ūkio produkcijos supirkimo kainos Lietuvoje sparčiai didėjo ir 1996 metais jų skirtumai tapo visiškai nedideli. Todėl agrarinis sektorius kiek didesnio pajamų padidėjimo dėl produkcijos supirkimo kainų kitimo ateityje jau nebegali tikėtis.

Našūs ūkiai Lietuvos agrariniame sektoriuje tik pradėjo formuotis ir jų 1997 dar buvo nedaug. Spartesnę ūkių plėtrą pirmiausiai stabdo žemės reformos atsilikimas ir santykiškai menka valstybės parama. Dotacijos, kurias agrariniam sektoriui skiria ES šalys, viršija analogiškas dotacijas Lietuvoje iki 10 kartų. Daugėjant stiprių ūkių turi sumažėti Lietuvos agrarinio sektoriaus atsilikimas nuo ES. Tačiau esant daug smulkių ir nenašių ūkių vidutinis darbo našumas agrariniame sektoriuje 2006–2008 metais išliks keletą kartų žemesnis negu ES ir kartu šis sektorius bus santykiškai labiausiai atsilikęs.

Vyriausybės agrarinio sektoriaus politika iki įstojimo į ES turės balansuoti tarp Lietuvos žemės ūkio produkcijos rinkos gynimo, didesnės valstybės paramos agrariniam sektoriui skyrimo ir socialinės paramos kaimui didinimo. Tokią agrarinę politiką įgyvendinti bus itin sunku ne tik dėl lėšų stygiaus, bet ir dėl ES griežtų reikalavimų liberalizuoti vidaus rinką ir panaikinti valstybės paramą ūkio sektoriui.

ES akcentuota žemės ūkio produkcijos perdirbimo pramonės per teklinių pajėgumų problema iš tiesų egzistuoja. 1997 metais įsigaliojus naujiems įmonių bankroto bei Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymams atsirado kokybiškai naujų sąlygų spręsti ne tik minėtų, bet ir visų kitų vegetuojančių įmonių problemas. Šios įmonės Lietuvai stojant į ES kiek didesnių problemų jau nebeturėtų kelti.

Valstybės finansų sektorius. Europos Komisijos pagrindinė pastaba dėl valstybės finansų yra šios: prastas mokesčių surinkimas, silpni biudžeto ribojimai, valstybės įsipareigojimų energetikos sektoriui didėjimas, energetikos ir būsto valstybės administracinė kontrolė [1].

1997 metais atsisakyta daugelio mokesčių lengvatų, išplėsta apmokestinimo bazė, sugriežtintas mokesčių administravimas. Padėtis mokesčių surinkimo srityje iš esmės pasikeitė. Nors 1997 metų valstybės biudžeto pajamų planas buvo 30 procentų didesnis negu faktinės pajamos 1996 metais, o infliacija 1997 metais neturėtų viršyti 10 procentų, tačiau mokesčių surinkimo užduotys įvykdytos ir netgi šiek tiek viršytos. Valstybės biudžeto pajamos per vienus metus padidėjo nuo 4,58 mlrd. Lt iki 6,085 mlrd. Lt. Biudžeto pajamos, padidėjusios 32,3 procento, esant minėtai 10 procentų infliacijai ir 5 procentų BVP augimui, rodo, kad Lietuvoje sparčiai mažėja šešėlinis sektorius ir Vyriausybė geriau kontroliuoja ekonominę, kartu ir socialinę padėtį [4, 10]. Iki 2006–2008 metų šešėlinis sektorius Lietuvoje neturėtų tapti kliūtimi įstoti į ES.

1997 metų antroje pusėje Lietuvoje buvo decentralizuotas šiluminis ūkis, nutrauktas jo dotavimas ir liberalizuotos šilumos kainos. Nutrauktas bet koks bankrutuojančių įmonių subsidijavimas iš valstybės biudžeto. Kartu panaikinta valstybės įtaka, sąlygojanti struktūrines kainų ir ūkio deformacijas.

Didžiausių Vyriausybės finansinio sektoriaus problemų kelia valstybės vidaus ir ypač užsienio finansiniai įsipareigojimai, kurie 1997 metų pabaigoje siekė 8,059 mlrd. Lt, arba 22,02 procento BVP. Numatytas 1998 metų valstybės biudžeto deficitas siekia 9,16 procento. 1998 metais už valstybės vardu gautas paskolas planuojama sumokėti 490,4 mln. Lt palūkanų, arba 7,1 procento valstybės biudžeto pajamų [10]. Problemas sunkina tai, kad didelė gautų užsienio paskolų dalis teko vartojimui ir abejotinoms valstybės bei privačių ūkio subjektų investicijoms. Labai panašu, kad visiems šiems įsipareigojimams įvykdyti reikės panaudoti biudžeto lėšas. Tik griežta valstybės biudžeto politika leistų esamą padėtį kiek sušvelninti. Labiausiai tikėtina, kad Lietuvai stojant į ES valstybės užsienio skolų problemos bus pakankamai aktualios.

Pagrindiniai makroekonominiai Lietuvos ūkio rodikliai. Ūkio reformų Lietuvoje veiksmingumą rodo iki 1997 metų pabaigos įvykę esminiai ūkio poslinkiai, kuriuos apibūdina pagrindiniai makroekonominiai rodikliai (žr. lentelę).

Lentelė. Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai

Rodiklis	1994 m.	1995 m.	1996 m.	1997 m. I pusmetis
BVP faktinėmis kainomis, mln. Lt	16980,7	23829,0	31449,2	17232,5
BVP palyginti su ankstesniu laikotarpiu lyginamosiomis kainomis, padidėjimas (+), sumažėjimas (-), %	1,00	3,00	4,2	2,5
BVP, tenkantis vienam gyventojui, Lt	4564	6414	8478	4648
Infliacija %	45,1	35,7	13,1	4,9
Bendrasis galutinis vartojimas, mln. Lt	15384,7	21272,5	27365,9	15478,0
Bendrosios vidinės investicijos, mln. Lt	2613,1	5399,8	6671,4	3668,4
Einamosios sąskaitos balansas, mln. Lt	-359,6	-2457,39	-2377,01	-1819,24
Prekių ir paslaugų eksportas, mln. Lt	9360,84	12765,25	16842,53	9604,31
Prekių ir paslaugų importas, mln. Lt	10378,40	15607,60	19947,94	11498,33
Oficialiosios tarptautinės atsargos, mln. Lt	2348,93	3276,02	3337,07	3758,28
Oficialiosios tarptautinės atsargos, išreikštos prekių ir paslaugų importo mėnesiais	2,72	2,52	2,01	1,96
Užsienio skola, mln. JAV dol.	481,1	826,3	1216,8	1205,9
Užsienio skola, palyginti su BVP, %	11,3	13,9	15,5	-
Nacionalinio biudžeto deficitas/BVP, %	-1,84	-1,84	-2,51	-0,48
Nedarbo lygis, %	3,80	6,10	7,10	5,95

Šaltinis: Lietuvos Respublikos 1997 m. I pusmečio mokėjimų balansas. Lietuvos bankas, 1997.

Nuo 1994 metų BVP Lietuvoje didėjimo tempas stabiliai augo. Eurostato duomenimis, 1995 metais BVP, tenkantis vienam gyventojui, apskaičiuotas pagal perkamosios galios paritetą, sudarė 24 procentus ES vidurkio ir buvo aukščiausias tarp Baltijos šalių [14]. Tuo tarpu kituose autoritetinguose šaltiniuose BVP, tenkančio vienam gyventojui, įvertinimai Lietuvai yra dažniausiai mažiau palankūs. Pavyzdžiui, Pasaulio banko duomenimis, BVP Lietuvoje 1995 metais siekė tik 1900 USD ir buvo mažesnis negu Latvijoje ar Estijoje [15].

Infliacija Lietuvoje stabiliai mažėja ir 1997 metais neturėtų viršyti 10 procentų.

Bendros vidinės investicijos didėja sparčiau už bendrąjį galutinį vartojimą.

Einamosios sąskaitos balanso neigiamas saldo jau viršija 10 procentų BVP. Tam didžiausią įtaką turėjo neigiamas užsienio prekybos saldo, kuris 1997 metais gali siekti 4 mlrd. litų.

Oficialiosios tarptautinės atsargos stabiliai didėja, tačiau jų didėjimo tempas atsilieka nuo importo augimo. Šios atsargos 1997 metų pirmame pusmetyje jau nebesiekė dviejų mėnesių prekių ir paslaugų importo. (Tarptautinėje praktikoje vyrauja nuostata, kad prekybos stabilumą gali užtikrinti atsargos, viršijančios vidutinį mėnesinį importą tris kartus.) 1997 metų pabaigoje eksportas į ES siekė 32,7 proc., o importas – 43,9 procento [5]. Pastaruosius kelerius metus eksporto į ES lygis išlieka stabilus, o importo – nuolat didėja.

Užsienio skola nesiekia 16 procentų, o biudžeto deficitas 2 procentų BVP. Šie rodikliai tenkina kriterijus, kuriuos numatoma taikyti šalims, siekiančioms stoti į Europos Ekonominę ir Pinigų sąjungas.

Statistikos duomenimis, nedarbo lygis siekia apie 7 procentus ir yra gerokai mažesnis negu daugelyje ES šalių. Tačiau, ekspertų nuomone, oficialūs duomenys nepakankamai įvertina esamą padėtį vegetuojančiose įmonėse ir agrariniame sektoriuje, todėl faktinis nedarbo lygis Lietuvoje 1997 metais turėtų viršyti 10 procentų.

BVP, infliacijos ir kiti pagrindiniai makroekonominiai rodikliai rodo palankias Lietuvos ekonomikos raidos tendencijas, kurias ateityje turėtų sustiprinti strateginių objektų privatizavimas ir užsienio investicijų pritraukimas, struktūriniai ūkio pokyčiai, tinkama teisinė ūkinės veiklos priežiūra ir įvairi ES šalių parama. Tokių tendencijų užtikrinimas pareikalaus didelių Vyriausybės, Lietuvos banko, Seimo pastangų. Nėkelia abejonų, kad tik ne mažesnis kaip 4–5 procentų metinis ekonomikos kitimas, kuris yra sunkiai pasiekiamas, tačiau realiai įmanomas, leis iki 2006–2008 metų sumažinti Lietuvos atsilikimą nuo ES tiek, kad būtų galima tikėtis tapti šios Sąjungos nare. Didžiausios sėkmės galima tikė-

tis paslaugų, atskirų pramonės šakų (siuvimo, odos, tekstilės, maisto, naftos perdirbimo, medžio apdirbimo ir baldų), energetikos, transporto ir ryšių sektoriuose. Tuo tarpu agrarinio sektoriaus pertvarkymas, aplinkosauga reikalauja didžiulių investicijų, kurių Lietuva iki 2006–2008 metų nebus pajėgi sukaupti.

Europos Sąjungos suformuotų narystės ES ekonominių kriterijų ir Lietuvos ekonomikos būklės bei jos tendencijų vertinimas leidžia teigti, kad Lietuva gali pagrįstai tikėtis narystės Europos Sąjungoje 2006–2008 metais.

Literatūra

1. AGENDA 2000. Europos Komisijos nuomonė apie Lietuvos paraišką narystei Europos Sąjungoje (Lietuviškas vertimas iš anglų kalbos). Vilnius: Užsienio reikalų ministerija, 1997.
2. Lietuvos bankas. Ketvirtinis biuletenis 1997 II ketvirtis. Vilnius, 1997.
3. Lietuvos banko pinigų politikos programa 1997–1999 m. Vilnius, 1997.
4. Lietuva kelyje į Europos Sąjungą. Dabartis ir perspektyvos. Vilnius: LR užsienio reikalų ministerija, 1997.
5. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 1997 m. sausio–spalio mėn. Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 1997.
6. Lietuvos energetika 1996 metais. Vilnius: Lietuvos energetikos institutas, 1997.
7. Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: bankininkystė ir finansai. Vilnius, 1997.
8. Lietuvos integracija į Europos Sąjungą: Straipsnių rinkinys. Atsakingieji redaktoriai: Klaudijus Maniokas, Gediminas Vitkus. Vilnius, 1997.
9. Lietuvos Respublikos 1997 m. I pusmečio mokėjimų balansas. Vilnius: Lietuvos bankas, 1997.
10. Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių projektas. Vilnius: Lietuvos finansų ministerija, 1997.
11. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisijos veiklos apžvalga. Parenė LR Vertybinių popierių komisija. Vilnius, 1997.
12. Lietuvos statistikos metraštis 1997. Vilnius, 1997.
13. Statistinė informacija – įmonių pagrindiniai finansiniai rodikliai. Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 1997.
14. Statistics in focus. Economy and finance. Eurostat, 1997. No 29.
15. The state in a changing world. World developmen report 1997. The World Bank, 1997.
16. Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. Vilnius, 1996.

Economic Criteria for Lithuanian's Membership in the European Union and the Outlook of their Fulfilment

Summary

Together with other countries of Central and Eastern Europe, Lithuania seeks to integrate into EU's political and economic space. In the opinion of the European Commission, the existing relations of market economy and progress of economy does not yet satisfy the requirements raised before the future members of the EU. The majority of remarks laid down by the Commission in its evaluation of the process of economic reforms and the condition of economy of Lithuania, concern companies, banking sector, energy industry, agriculture and public finances. The article analyses situation in these sectors and the trends of their development vis-à-vis the criteria established by the EU.

Analysis of the GDP, rate of inflation and other key macroeconomic indicators reveals positive tendencies, enabling to maintain a stable 4–5% economy growth in Lithuania. This would make it possible for Lithuania to overcome the existing deficiencies and meet requirements raised by the EU.

In terms of distribution by branches, separate branches of the industry are facing the best perspectives for development (e.g. clothing, leather, textile, food, oil refining, timber processing and furniture industries), also the sectors of energy industry, transport and communications. The largest problems lie in the agrarian and environment protection sectors.

The central conclusion of the article maintains that the analysis of the economic criteria for membership in the EU and the trends of Lithuania's economy permit to say that Lithuania can reasonably look forward to membership in the European Union in 2000–2008.

Įteikta 1998 metų balandžio mėn.